

KS. MARIAN FILIPIAK

STRUKTURA KSIĘGI KOHELETA OPINIE EGZEGETÓW (I) *

Księga Koheleta jest jedną z najbardziej kontrowersyjnych ksiąg ST. Zarówno jej struktura literacka jak i doktryna tak bardzo odbiegają od innych ksiąg biblijnych i są tak trudne do jednoznacznego określenia, że do dziś brak jednej, ogólnie przyjętej interpretacji tej Księgi. Nie da się zaprzeczyć, że istnieje w niej szereg antytez, które utrudniają określenie prawdziwego jej znaczenia. Z tego powodu zdania egzegetów, kiedy próbują oni dać ocenę podstawowego tonu Księgi, są podzielone. Ci, którzy są pod wrażeniem początkowych i końcowych stwierdzeń Koheleta, że wszystko jest marnością (1, 2; 12, 8), uważają, że w Księdze dominuje pesymistyczne spojrzenie na świat i losy człowieka. I na odwrót: ci, którzy zwracają uwagę na bardziej pozytywne stwierdzenia Koheleta, są skłonni przyznać, iż intencją jego było odsłonięcie prawd i wartości ludzkich, nawet wtedy, kiedy realistycznie rozmyśla nad życiowymi troskami i nieszczęściami. Nie ulega wątpliwości, że obie strony mogłyby udowodnić swoje tezy poprzez szereg trafnych cytatów zaczerpniętych z Księgi.

Już w 1875 roku F. Delitzsch¹ pisał: „Wszelkie usiłowania, by w całości Księgi znaleźć nie tylko jedność myślową, lecz także genetyczny rozwój myśli, obejmujący wszystko, plan i organiczną całość, spełzły na niczym w przeszłości i nie udadzą się także w przyszłości” W kilka lat później E. H. Plumptre² dosadnie wyraził podobną opinię: „Księga Koheleta staje przed nami jak sfinks hebrajskiej literatury ze swoimi nierozwiązanymi zagadkami historii i życia”

Wśród tych zagadek (tytuł, autor, język, gatunek literacki, tło historyczne) szczególne miejsce zajmuje struktura Księgi. Na pierwszy rzut

* Jest to część I dłuższego opracowania na temat struktury Księgi Koheleta. Część II (próba rozwiązania) ukaże się w RTK 1 (1975).

¹ *Koheleth*, Leipzig 1875, 195.

² *Ecclesiaste* (Cambridge Bible), Cambridge 1898, 7.

oka wydaje się, że w Księdze nie ma ani jednolitości literackiej, ani konsekwentnego rozwoju myśli. Wśród 12 jej rozdziałów znajduje się szereg luźno powiązanych refleksji autobiograficznych (sformułowanych w Ich-Stil, np. 1, 12-18; 2, 1-13), upomnień (sformułowanych w Du-Stil, np. 4, 17 — 5, 8; 7, 9-14; 11, 1-6 i inne), ogólnych rozważań (1, 2-11; 3, 1-8; 7, 1-8 i inne) oraz poszczególnych wypowiedzi mądrościowych (9, 17 — 10, 20). Niektóre z tych fragmentów same w sobie stanowią pewną całość, np. 1, 2-18; 3, 1-8; 11, 9 — 12, 8, w wielu jednak wypadkach granice są trudno uchwytnie. I tak 3, 14-15 jest zrozumiałą sam w sobie, ale równie dobrze łączy się w całość z 3, 1-13 lub 3, 16-22. Wątpliwe jest także, czy 4, 1-6 rozumieć jako całość, czy raczej lepiej jako fragment perykopy złożony z dwu części (4, 1-3 i 4, 4-6). A dalej, 9, 17 — 10, 20 jest bardzo luźnym zestawieniem obok siebie poszczególnych wypowiedzi, które w dużej części mogłyby znajdować się w Księdze Przypowieści.

Wrażenie zamętu dotyczy jednak w tej Księdze nie tylko struktury, ale też doktryny: łatwo w niej zauważyć występowanie na przemian sformułowań ortodoksyjnych i heterodoksyjnych, czasami bliskich sprzeczności. Zasady leżące u podstaw tego zamętu nie rozwiązuje przyjęcie wieloautorstwa, ani tezy o dialektycznym sposobie myślenia autora, ani wreszcie o wahającym się jego stosunku do tradycji. Kluczem do zrozumienia Księgi jest jej struktura, pytanie o którą jest najtrudniejszym problemem, przed jakim stają komentatorzy dzieła Koheleta. W przeszłości wśród egzegetów panowała zawsze podwójna tendencja.

Według pierwszej z nich w Księdze Koheleta nie ma jakiegokolwiek głównej myśli obejmującej całą Księgę, nie ma jednolitego planu. Obiektywne podejście do dzieła może polegać jedynie na wyizolowaniu poszczególnych, nie związanych ze sobą części. Nie można nawet mówić, że Księga jest zbiorem rozważań na temat: „wszystko jest marnością”, jej autor bowiem raz po raz wprowadza elementy, które nie łączą się w niczym z dotychczasowym tokiem myśli. Po tej linii idą opracowania K. Gallinga³, W. Zimmerliego⁴, H. W. Hertzberga⁵, R. B. Y. Scotta⁶, F. Ellermeiera⁷, A. Barucqa⁸ i wielu wcześniejszych autorów⁹. Wszyscy oni

³ *Der Prediger*, Tübingen 1940.

⁴ *Das Buch des Predigers Salomo* (ATD), Göttingen 1962.

⁵ *Der Prediger* (KAT), Gütersloh 1963².

⁶ *Proverbs. Ecclesiastes* (Anchor Bible), New York 1965.

⁷ *Qohelet. I, 1*, Herzberg 1967.

⁸ *Ecclesiaste* (Verbum Salutis), Paris 1968.

⁹ V Zapletal, *Das Buch Kchelet*, Freiburg 1905; G. A. Barton, *The Book of Ecclesiastes* (ICC), New York 1908; G. C. Martin, *Proverbs. Ecclesiastes*

kładą nacisk na poszczególne sentencje Księgi, nie widzą jednak między nimi łączności. Hertzberg znajduje jedynie pewną ewolucję myśli w obrębie poszczególnych jej fragmentów¹⁰. Galling natomiast uważa, iż tekst Koheleta nie jest bezładnym konglomeratem aforyzmów, lecz ma pewien układ, pochodzący wg niego od późniejszego redaktora Księgi, a nie od jej autora. Dla K. Gallinga budowa Księgi jest zagadnieniem drugorzędnym, najważniejsze według niego jest zrozumienie literackiej jedności poszczególnych wypowiedzi i komentowanie ich na tej właśnie podstawie¹¹. Ellermeier prawdopodobnie bardziej niż inni autorzy rozczłonkuje dzieło na części, wyodrębnia sekwencje niezależne jedne od drugich (np. 1, 4-11; 1, 12 — 2, 11; 2, 12-17 itd.) lub też ustala zbiory sentencji (4, 17; 5, 1-2. 3-4. 5-6. 7-8. 9. 10 lub 7, 1. 2. 3. 4. 5-7. 8. 9. 11-14)¹². Poszczególne sentencje — twierdzi — są dziełem Koheleta; dopiero jednak nieznany redaktor zebrał i uporządkował luźne notatki mistrza, uczynił to jednak na sposób czysto zewnętrzny. Kolekcje sentencji były już naszkicowane w notatkach pozostawionych przez Koheleta, lecz w ich stanie aktualnym tylko 3 z nich (4, 17 — 5, 11; 7, 1-14; 9, 17 — 10, 20) są dziełem redaktora.

Druga grupa egzegetów przyjmuje, że w dziele Koheleta można odnaleźć jedną myśl główną prowadzoną logicznie przez całą Księgę. Stąd autorzy ci starają się podać odpowiednie streszczenia Księgi. I tak A. Bea wychodząc z założenia, że poszczególne sentencje Koheleta nie są powiązane węzłem logicznym, lecz psychologicznym, dzieli Księgę następująco¹³:

- 1, 2-3: temat Księgi;
- 1, 4 — 2, 26: ani natura, ani przyjemności, ani mądrość nie zadowolają w pełni człowieka;
- 3, 1 — 7, 24: mądrość nie może rozwiązać zagadek życia;
- 7, 25 — 9, 17: rozważanie o praktycznym używaniu mądrości;
- 9, 18 — 12, 8: praktyczne rady;
- 12, 9-13: epilog.

and Song of Songs (Century Bible), Edinburgh 1908; M. J a s t r o w, *A Gentle Cynic*, Philadelphia 1919; A. L. W i l l i a m s, *Ecclesiastes* (Cambridge Bible), Cambridge 1922; A. A l l g e i e r, *Das Buch des Predigers* (Die Heilige Schrift des AT), Bonn 1925; G. K u h n, *Erklärung des Buches Koheleth* (BZAW, 43), Giessen 1926; A. D. P o w e r, *Ecclesiastes*, London 1952; E. J o n e s, *Proverbs and Ecclesiastes* (Torch Bible Commentaries), London 1961; E. T. R y d e r, *Ecclesiastes* (Peake's Commentary on the Bible, ed. M. Black, H. H. Rowley), London 1962.

¹⁰ Dz. cyt., 4, 36.

¹¹ *Kohelet — Studien*, ZAW 50 (1932) 261; t e g o ż, *Stand und Aufgabe der Kohelet-Forschung*, „Theologische Rundschau” 6 (1934) 359 n.

¹² Dz. cyt., 109 n., 117, 120.

¹³ *Liber Ecclesiastae*, Roma 1950, VI-VIII.

H. L. Ginsberg¹⁴ przedstawia własny plan związku myślowego Księgi dzieląc ją na 4 części główne:

A: 1, 22-26: wszystko jest marnością, a jedyny pożytek dla człowieka, to używanie dóbr;

B: 3, 1 — 4, 3: wszystkie zdarzenia są z góry postanowione, lecz nigdy w pełni nie dadzą się przewidzieć.

Tym dwom częściom odpowiadają dwie części uzupełniające:

A¹: 4, 4 — 6, 9 i B¹: 6, 10 — 12, 8.

W swej nowej książce o Kohelecie H. L. Ginsberg¹⁵ dzieli to dzieło następująco:

I. 1, 1: wprowadzenie;

II. 1, 2 — 12, 8: część główna;

III. 12, 9-14: dodatek.

Część II dzieli on z kolei na 2 fragmenty (a. 1, 2 — 2, 26 i b. 3, 1 — 4, 3), którym odpowiadają 2 paralelne odcinki: 1) 4, 4 — 6, 9, 2) 6, 10 — 12, 8.

H. Lamparter¹⁶ poza prologiem (1, 1-2) i epilogiem (12, 8-14) wyróżnia 3 serie wypowiedzi: 1) 1, 3 — 2, 26, 2) 3, 1 — 7, 24, 3) 7, 25 — 12, 7.

O. S. Rankin¹⁷ natomiast szuka rozwiązania w oparciu o teorię źródeł. Po wyłączeniu wierszy: 3, 17; 4, 5; 6, 7; 7, 29; 8, 11-13; 9, 17 — 10, 3; 10, 8-14a. 15. 18. 19; 11, 9b; 12, 1a. 8-11 będących według niego dodatkami późniejszymi, otrzymuje całość Księgi, która ma uporządkowany tok myśli. Autor ten jednak kwalifikuje jako późniejsze dodatki te wiersze, które sprzeciwiają się jego teorii. R. Pautrel¹⁸ widzi w Księdze 8 „marności” rozpatrywanych w 2 częściach:

I. 1, 4-11: Prolog I (Prologue sur l'Ennuï);

1, 12 — 2, 26: „wielkie” życie (zrealizowane przez Salomona);

3, 1-22: śmierć;

4, 1 — 5, 8: sytuacja jednostki w społeczeństwie;

5, 9 — 6, 12: satyra pieniędzy.

II. 7, 1-7: Prolog II (Prologue sur le Rire);

7, 8 — 8, 15: wiara w sankcję obowiązującą w życiu;

8, 16 — 9, 10: miłość nie daje satysfakcji;

¹⁴ *Studies in Koheleth* (Texts and Studies of the Jewish Theological Seminary of America, XVII), New York 1950; tegoż, *Supplementary Studies in Koheleth*, „Proceedings of the American Academy for Jewish Research” 21 (1952) 35-62; tegoż, *The Structure and Contents of the Book of Koheleth, Wisdom in Israel and in the Ancient Near East* (VTS, 3), Leiden 1955, 138-149.

¹⁵ *Koheleth*, Tel Aviv-Jerusalem 1961, 19 nn.

¹⁶ *Das Buch der Weisheit, Prediger und Sprüche*, Stuttgart 1955.

¹⁷ *Ecclesiastes* (The Interpreter's Bible, 5), New York 1956.

¹⁸ *L'Ecclésiaste* (SBJ), Paris 1958³, 10.

9, 11 — 11, 6: kaprysy fortuny;

11, 7 — 12, 8: starość.

Jak widać choćby na przykładzie zaprezentowanych wyżej autorów — a to samo można powiedzieć o wielu pracach starszych¹⁹, rezultaty poszukiwania myśli dominującej w Księdze Koheleta są bardzo rozbieżne. Próby jej odkrycia — z paroma wyjątkami²⁰ — właściwie były jedynie prezentacją osobistego przekonania danego komentatora, brak w nich bowiem obiektywnej argumentacji. Dlatego w nowszych komentarzach do Koheleta najczęściej w ogóle nie podaje się planu Księgi²¹.

Poza przedstawionymi poglądami dwóch grup egzegetów — kładących w analizach nacisk na badanie poszczególnych sentencji, albo wykrycie jednolitości myśli głównej — istnieją też egzegeci, którzy szukali innych dróg zrozumienia struktury Księgi. Jedni z ich wrócili do starej teorii, używanej przy komentowaniu Koheleta już w czasach patrystycz-

¹⁹ F. G e n u n g, *Words of Koheleth*, Boston 1904: 1, 2-11: rzeczywistość i zastrzeżenia; 1, 12 — 2, 26: wprowadzenie w życie; 3, 1-22: czasy i (właściwe) pory; 4, 1-5: w zwodniczym świecie; 6, 1 — 7, 18: przeznaczenie i wewnętrzny człowiek; 7, 19 — 9, 10: pożytki mądrości; 9, 11 — 11, 6: mądrość w walce z czasem; 11, 7 — 12, 7: cieszyć się i pamiętać; 12, 8-14: gwóźdź przybity (*The nail pastened*). E. Poddehard (*L'Ecclesiaste, Etudes Bibliques*, Paris 1912) dzieli Księgę następująco: 1, 2-3: temat Księgi; 1, 4-11: rozważanie wstępne; 1, 12 — 2, 26: marność mądrości i przyjemności; 3, 1-22: marność wysiłków ludzkich; 4, 1 — 5, 8: różne anomalie w społeczeństwie ludzkim; 5, 9 — 7, 12: marność bogactw; 7, 13 — 9, 10: cnota nie może zabezpieczyć szczęścia; 9, 11 — 11, 6: wysiłek i talent są niezdolne zagwarantować sukces; 11, 7 — 12, 8: konkluzja; 12, 9-14: epilog.

Podobnie dzieli Księgę D. B u z y, *L'Ecclésiaste* (SB), Paris 1946.

Natomiast J. J. Weber (*L'Ecclésiaste*, Paris 1947, 222) zaproponował następujący układ Księgi: 1, 1-11: wprowadzenie; 1, 12 — 2, 26: badanie mądrości i przyjemności; 3, 1-22: niemoc ludzkich wysiłków; 4, 1-6, 9: różne anomalie społeczne; 6, 10 — 9, 10: refleksje o życiu; 9, 11 — 11, 8: dysproporcja między wysiłkiem a sukcesem; 11, 9 — 12, 14: konkluzja.

²⁰ C. D. Ginsburg (*Koheleth*, London 1861, 17), skonstruował plan Księgi na podstawie powtarzających się wezwania do szukania przyjemności w owocach swej pracy w 2, 26; 5, 17-19 i 8, 15 i traktował je jako konkluzje sekcji; F. Hitzig (*Der Prediger Salomo's, Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum AT*, Leipzig 1847, 125 n.) opierał plan Księgi na zmianie form czasownikowych na tryb rozkazujący w 4, 17 i tak otrzymał następujący jej plan: 1, 1 — 4, 16: teoretyczne założenia; 4, 17 — 8, 15: odrzucenie fałszywych rad; 8, 16 — 12, 14: rady Koheleta.

²¹ Zob. E. G l a s s e r, *Le procès du bonheur par Qohelet* (*Lectio Divina*, 61), Paris 1970; P. S a c c h i, *Ecclesiaste* (Nuovissima versione della Bibbia dai testi originali, 20), Roma 1971 plan podaje L. Di Fonzo, *Ecclesiaste* (La Sacra Bibbia Garofalo), Torino—Roma 1967, 4-10): poza prologiem (1, 1-3) i epilogiem (12, 9-14) wyróżnia on 5 części: 1, 4-11 (część wstępna): marność natury i historii; 1, 12 — 2, 26 (część biograficzna): marność życia i jego walorów; 3, 1 — 6, 12. koleje życia ludzkiego; 7, 1 — 11, 6: praktyczne postępowanie w życiu; 11, 7 — 12, 8 (konkluzja): wezwanie do młodych — nieszczęścia starości.

nych²², że Księga ta jest diatrybą, czyli popularnym wykładem filozoficznym. Wykładowca przedstawia jakąś prawdę prowadząc jak gdyby rozmowę. Przeplata swe rozważania, cytatami, dyskutując z fikcyjnym oponentem. Postawione zagadnienie oświetla z różnego punktu widzenia. Stąd bada pro et contra, rozważa oddzielne części składowe danej tezy. By poznać stanowisko autora, nie wystarczy przypatrzeć się jednemu aspektowi tezy, lecz należy poznać całość jego wywodów²³. W tym świetle zaczęli rozwiązywać trudności Koheleta m. in. A. Miller²⁴ i de Ausejo²⁵. W historii egzegezy Księgi Koheleta ten sposób interpretacji był jednak tylko jedną z mniej ważnych prób.

Jeszcze inni egzegeci budowę Księgi Koheleta przyrównują do literackiej formy autobiografii lub autobiograficznej refleksji. Księga owa byłaby w tym ujęciu rodzajem dziennika złożonego z szeregu luźno powiązanych refleksji autobiograficznych, do których zostały włączone aforyzmy i napomnienia²⁶. W ten sposób byłaby zwiastunem później rozpowszechnionego gatunku literackiego — autobiografii w rodzaju rozważań Marka Aureliusza²⁷ czy *Myśli* Pascala²⁸. Sposób przedstawiania osobistych refleksji stopniowo wpisywanych do tego rodzaju dziennika nie wymaga żadnego logicznego porządku. Pewne myśli powtarzają się, ale są przedstawiane w inny sposób. Autor interesujący go problem może podejmować wciąż na nowo, rozpatrywać z różnych punktów widzenia i zapisywać w dzienniku w zmodyfikowanej nieco postaci stylistycznej czy nawet rzeczowej. Zmiana logicznego porządku czy stylu tłumaczy się w ten sposób przez zmianę nastroju i związany z tym nawrót do problemu już wyrażonego uprzednio.

Owocem ostatnich lat badań są próby zrozumienia struktury Księgi Koheleta w świetle założeń „nowej krytyki” Elementy tej metody nie są nowe, nowy jest — paralelnie do strukturalnych zainteresowań wielu dzisiejszych nauk — szczególny nacisk na elementy formalne bada-

²² J. Pedersen, *Scepticisme israélite*, RHPH 10 (1930) 317-370, szczeg. 336; S. de Ausejo, *El genero literario del Ecclesiastes*, EstBibl 7 (1948) 390 nn.

²³ Diatryba — „przemówienie, utwór literacki, pismo, rozprawa naukowa o charakterze zaczepnym, agresywnie polemicznym, zawierającym ostrą, gwałtowną krytykę” (W. Kopalinski, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1968, 172).

²⁴ *Aufbau und Grundproblem des Predigers* (Miscellanea Biblica, 2), Rom 1934, 106 n.

²⁵ Art. cyt., 390 nn.

²⁶ Por. O. Eissfeldt, *Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen 1956, 608 n; podobnie głosił już Zapletal (dz. cyt., 35), który uważał, że autor Księgi Koheleta luźno zestawiał obok siebie swoje rozważania według 3 wątków: Bóg, sheol, odpłata.

²⁷ W. Rudolph, *Vom Buch Kohelet*, Münster 1959, 17.

²⁸ R. E. Murphy, *The „Pensées” of Qoheleth*, CBQ 17 (1955) 304 nn.

nego tekstu. Ta nowa szkoła krytyczna obejmuje dużą różnorodność postaw, można jednak wyróżnić w niej 3 cechy charakterystyczne: 1) umiejscowienie punktu wyjścia krytyki w samym dziele; 2) odejście od psychologicznego, historycznego i biograficznego podejścia do literatury; 3) dokładna słowna i strukturalna analiza tekstu²⁹.

Krytyk kierujący się tą metodą szczególny nacisk kładzie na formę literacką tekstu: próbuje odkryć środki literackie (takie jak powtórzenia słów czy zwrotów, inkluzje, anafory, hiasmy, refreny, rekapitulacje), które mogą stanowić klucz do zrozumienia toku myśli autora lub myśli, które chciał szczególnie uwydatnić; szuka także zmian gatunku, osoby, form gramatycznych, które mogą być ważnymi wskaźnikami pozwalającymi na wyodrębnienie jednostek literackich w tekście.

Nowa krytyka w swojej czystej postaci jest reakcją na inne szkoły krytyczne i powinna być przez nie zrównoważona szczególnie wtedy, gdy zdradza tendencję do uważania, że znaczenie, jakie autor chciał nadać swojemu dziełu, jest rzeczą drugorzędną. Subiektywizm nie jest w tej metodzie całkowicie wykluczony, ale jest w znacznym stopniu zredukowany, krytyk bowiem zajmuje się obiektywnymi składnikami struktury samego dzieła. Kompleksowe stosowanie nowej krytyki z równoczesnym zwróceniem uwagi na treść badanego dzieła — może egzegezie zapewnić maksymalny obiektywizm³⁰.

W ostatnich latach ukazały się trzy opracowania struktury Księgi Koheleta w duchu nowej krytyki. O. Loretz³¹, pozostawiając na uboczu ogólną strukturę Księgi, zajął się analizą jej słownictwa, stylu i motywów. Według niego na próżno szukać tu łatwo widocznego porządku myśli czy planu, z czego jednak nie wynika wcale, że Księga nie ma żadnej, przez autora przewidzianej stylistycznej budowy. Aby tę budowę zrozumieć, trzeba uwzględnić fakt, że dzieło Koheleta powstało w ścisłym związku z toposami izraelskiej literatury, szczególnie literatury mądrościowej. Kohelet przedstawia swoje myśli za pomocą toposów, ten zaś sposób dowodzenia ma swoje własne normy. Toposy są to bowiem pojęcia lub zdania, których cechą charakterystyczną jest pewna nieokreśloność, nieostrość. Topik nie wyklucza wątpliwości, dopuszcza sprzeczne punkty widzenia, dlatego też Kohelet musiał wejść w konflikt z logicznie myślącymi egzegetami naszych czasów. Jedyne zatem

²⁹ O założeniach nowej krytyki zob. u autorów: P. Guiraud, *La stylistique*, Paris 1961; G. Watson, *The Literary Critics*, Harmondsworth 1962; por. też podręczniki: R. Wellek, A. Warren, *Theory of Literature*, New York 1962³ (polskie tłumaczenie: *Teoria literatury*, Warszawa 1970, PWN).

³⁰ Por. L. Alonso-Schökel, *Estudios de poética hebrea*, Barcelona 1963, 309-336; tegoż, *Poésie hébraïque*, (DBS, 8), Paris 1967, 47-90.

³¹ *Kohelet und der alte Orient*, Freiburg 1964, 196-212.

— konkluduje Loretz — uwzględniając właściwości topiku można rozwikłać zagadkę struktury literackiej Księgi Koheleta. W każdym razie uważa on za chybione, niezgodne ze specyfiką Księgi, wszelkie usiłowania, by w niej odczytać logicznie zbudowany, progresywny porządek myśli.

Metodę bardziej zbliżoną do nowej krytyki w jej czystej postaci niż metoda Loretza zastosował G. Castellino w swoim artykule *Qohelet and His Wisdom*³². Punktem wyjścia dla niego jest analiza formy językowej Księgi. Egzegeta ten szuka zmian form gramatycznych i powtórzeń. Wychodzi od spostrzeżenia, że Księga zaczyna się refleksjami na temat ludzkiego życia prowadzonymi w 1 osobie, który to wzór jest kontynuowany aż do 4, 16. W Koh 4, 17 następuje nagła zmiana na tryb rozkazujący: Kohelet już nie opowiada o sobie, lecz zwraca się do czytelnika (lub słuchacza) udzielając mu instrukcji i napomnień. Jakkolwiek ten sposób mówienia nie jest odtąd wyłączny i konsekwentny, Kohelet wraca bowiem od czasu do czasu do stylu narracyjnego, to jednak od 4, 17 spostrzegamy inny rodzaj przemawiania. W ten sposób Castellino dzieli Księgę na 2 części: 1, 1 — 4, 16 i 4, 17 — 12, 12. Słuszność takiego podziału potwierdza częstotliwość pewnych charakterystycznych terminów pojawiających się w obu częściach Księgi. Część I w swej treści jest negatywną oceną życia, zaś część II czyni to samo w sposób bardziej ortodoksyjny.

Jeszcze inne podejście do struktury księgi Koheleta — wciąż w duchu nowej krytyki — zaprezentował w swoim wnikliwie opracowanym artykule — A. G. Wright³³. Przedstawionym dotąd rozwiązaniom zarzuca on skrajny subiektywizm: twórcy tych rozwiązań kierowali się według niego subiektywnym pojmowaniem wzajemnego związku idei Księgi, a nie opierali się na obiektywnych danych utworu Koheleta. Aby dojść do właściwego rozwiązania, postanawia on zwrócić szczególną uwagę na formę Księgi, nie na jej treść. Na podstawie powtarzających się wyrażen Wright doszedł do wyodrębnienia w Księdze 3 głównych części:

- 1) 1, 12 — 6, 9: wyrażeniem powtarzającym się w tej części i zamykającym ją jest refren: „Marność i pogoń za wiatrem”
- 2) 7, 1 — 8, 17: na podstawie wyrażenia: człowiek „nie może odkryć”, „kto może zbadać”
- 3) 9, 1 — 11, 6: na podstawie wyrażenia stwierdzającego brak wiedzy i poznania („nie ma rozumienia ani poznania”, „nie zna człowiek”, „nie wiesz”).

³² CBQ 30 (1968) 15-28.

³³ *The Riddle of the Sphinx: The Structure of the Book of Qohelet*, CBQ 30 (1968) 313-334.

STRUCTURE DU LIVRE DE QOHELET. OPINIONS DES EXEGETES (I)

R é s u m é

Dans l'histoire de l'exégèse du Livre de Qohelet dominait toujours une double tendance. Selon la première de ces tendances, le Livre n'a pas d'idée centrale mais constitue un conglomérat d'aphorismes. Selon la deuxième, une pensée y domine répartie logiquement à travers tout le Livre. A l'heure actuelle c'est la deuxième tendance qui l'emporte. En dehors de ces deux tendances principales, certains exégètes voyaient dans le Livre de Qohelet une diatribe ou une réflexion autobiographique.